

ԿԱՐԾԻՔ

Թարջումանյան Միլվի Վահեի «Ինքնիրացման գործընթացի հոգեբանական նախադրյալները ծնողական դեպրիվացիայի պայմաններում», ԺԹ.00.01- «Ընդհանուր հոգեբանություն, հոգեբանության տեսություն և պատմություն, անձի հոգեբանություն» մասնագիտությամբ հոգեբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության վերաբերյալ

Միլվի Վահեի Թարջումանյանի ատենախոսական հետազոտությունը նվիրված է ժամանակակից հոգեբանության համար կարևոր և արդիական խնդրին՝ կապված ծնողական դեպրիվացիայի պայմաններում ինքնիրացման գործընթացի հոգեբանական նախադրյալների հետ:

Հայաստանում հասարակության զարգացման ներկա փուլում տեղի են ունենում բուռն սոցիալ-տնտեսական և սոցիալ-հոգեբանական փոփոխություններ, որոնք հանգեցնում են արժեքային կոդմոտորշումների վերափոխմանը, անձի ձևավորման և զարգացման սոցիալական պայմանների բազմազանության ընդլայնմանը, ինքնաիրականացմանը և ինքնաիրացմանը: Այնուամենայնիվ, հասարակության զարգացման ներկա իրավիճակը որոշում է անձի սուբյեկտիվ որակների պահանջները, որոնք թույլ են տալիս ակտիվորեն շփվել սոցիալական միջավայրի հետ: Առանձնահատուկ կարևորություն ունի ծնողական խնամքից զրկված մարդկանց անձնային հատկանիշների զարգացումը, ինքնաիրականացումը և ինքնաիրացումը, հատկապես արդիական է հասուն տարիքում ծնողական դեպրիվացիայի ազդեցության ուսումնասիրումը: Այսպիսով, ատենախոսական հետազոտության արդիականությունը որոշվում է խնդրի սոցիալական նշանակությամբ, անձի զարգացման սոցիոմշակութային հատկությունների տեսական և էմպիրիկ վերլուծության նշանակությամբ, հասուն կյանքում անձի ինքնաիրականացման հոգեբանական նախադրյալներով ծնողական դեպրիվացիայի պայմաններում:

Ներածությունում ներկայացված են արդիականության հիմնավորումը, հետազոտության վարկածը, ուսումնասիրության առարկան, օբյեկտը, նպատակն ու խնդիրները, մեթոդական հիմքը, գիտական նորույթը, հետազոտության տեսական և գործնական նշանակությունը:

Ատենախոսության առաջին գլխում «Ծնողական դեպրիվացիայի երևույթը և դրա բացասական հետևանքների հոգեբանական վերլուծությունը» կատարվում է ծնողական դեպրիվացիայի հասկացության և դրա բացասական հետևանքների վերլուծություն: Հեղինակը տարբերակում է «դեպրիվացիա», «մեկուսացում» և «սեպարացիա» տերմինները՝ նշելով, որ դրանք նույնական չեն և պարտադիր չէ, որ

ենթադրեն հասկացությունների համընկնում: Ատենախոսության 1.1. «Ծնողական դեպրիվացիայի վերաբերյալ հիմնական տեսությունները և մոտեցումները» ենթազվխում ներկայացված են Բոուլբիի հիմնական տեսությունը և մոտեցումները, ծնողական դեպրիվացիայի տարիքային սահմանումները: Հեղինակը որպես ստուգաբանություն բերում է տերմինի նշանակությունը անգլերեն լեզվում, սակայն ամենից հաճախ հանդիպում է լատիներեն *deprivatio* (կորուստ, գրկանք) տարբերակով: Աշխատանքի 1.2 «Ծնողական դեպրիվացիայի առաջացման պայմանները մանկական հաստատություններում և ընտանիքներում» ենթազվխում Մանրամասն դիտարկվում են մանկական հաստատություններում և ընտանիքներում ծնողական դեպրիվացիայի պայմանները: Առանձնացվում են ծնողական դեպրիվացիայի տեսակները՝ մայրական, հայրական, ընտանիքում ծնողների բացակայություն, ծնողական դեպրիվացիայի պատճառները ծնողի ներկայության պայմաններում և այլն: Բերված են տվյալներ Ռուսաստանի գլխավոր դատարանի և վիճակագրական տվյալներ Բուսաստանի Դաշնության մասին (էջ 22 և էջ 33): 1.3 «Ծնողական դեպրիվացիայի հետևանքները» ենթազվխում Դիտարկվում են երեխայի մտավոր զարգացման հնարավորություններն ու ուղիները ծնողական դեպրիվացիայի դեպքում, մասնավորապես, ատենախոսության մեջ խոսվում է խոսքի զարգացման, սոցիալական և հիգիենիկ հմտությունների ձևավորման վրա բացասական ազդեցության, բացասական հետևանքների անդառնալիության մասին, ինչպես նաև մանրամասնեցնելով քննարկվում են գենդերային տարբերությունները ծնողական դեպրիվացիայի նկատմամբ խոցելիության աստիճանով պայմանավորված:

Ատենախոսության երկրորդ «Ինքնիրացման գործընթացի յուրահատկությունները և ինքնիրացվածության շուրջ տեսական դրույթները» գլխի 2.1. «Ինքնիրացման սահմանումները և հիմնական տեսական մոտեցումները» ենթազվխում երկայացված են տարբեր հեղինակների տեսություններն ու մոտեցումները «самореализации» երևույթի վերաբերյալ: Հեղինակը տրամաբանորեն և հետևողականորեն կանգ է առնում հումանիստական հոգեբանության և այս հայեցակարգի ներկայացուցիչների տեսությունների վրա: Քննարկվում են գիտական տարածայնությունները ինքնաիրացման վերաբերյալ կապված հայեցակարգի բովանդակության, իմաստային ծանրաբեռնվածության, ինքնաիրացման արդյունքների հասանելիության և մեթոդների հետ: Ատենախոսության 2.2 «Անձի ինքնիրացման գործընթացի սխեման» ենթազվխում ուսումնասիրվում է ինքնաիրացման արտահայտումը ծնողական դեպրիվացիա ունեցող անձանց շրջանում, որը ներառում է կյանքի իմաստը, նպատակները և ինքնավերաբերմունքը: Մանրամասն վերլուծվում են էրզիստենցիալ-հումանիստական տեսությունը և նրա ներկայացուցիչների տեսական դիրքորոշումները. Վ. Ֆրանկլ, Յասպերս, Ռ. Մեյ, Բյուջենտալ, ինչպես նաև ռուսական հոգեբանական գիտության ներկայացուցիչները. Ա. Ն. Լեոնտև, Դ. Ա. Լեոնտև, Գոլովախա և ուրիշներ: Գլխի ամփոփման մեջ հեղինակն նշում է, որ մարդու ինքնաիրացումը ներկայացվում է որպես կյանքի իմաստի որոնման շարժիչ աղբյուր, սեփական կյանքի իմաստի գիտակցում և որպես հոգևոր որոնման և աճի գործոն:

Ատենախոսը առաջին պլան է մղում այն ընդհանրացված միտքը, որ ինքնավերաբերմունքը, ինքնագնահատականը, ինքնահամակրանքը, վստահությունը սեփական ուժերի նկատմամբ և ինքնիրացման փոխկապակցված են Ես- կոնցեպցիայի, սեփական ներուժի և դրդապատճառների ճանաչման հետ:

Երրորդ «Անձի ինքնիրացման և ծնողական դեպրիվացիայի միջև կապերի բացահայտման փորձարարական հետազոտություն» գլխի 3.1 «Հետազոտության պայմանները, համակազմի բնութագիրը և հետազոտական մեթոդների հիմնավորումը» ենթագլխում ներկայացված են մեթոդներն ու ընտրանքը, նկարագրված են ընտրանքի սոցիալ-ժողովրդագրական հատկությունները և երկու խմբերի տարբերակման հիմնավորումը: Մանրամասն ներկայացված են հեղինակի հարցաթերթիկը և հարցման չափանիշները: Ատենախոսության 3.2 «Հետազոտության արդյունքների վերլուծություն» երթագլխում ներկայացված են գրավոր հարցման և հարցազրույցի արդյունքները, որոնք ուղղված են մանկական տարիքում մինչև 10 տարեկան հասակը ծնողական դեպրիվացիայի առկայության բացահայտմանը: Իրականացված մեթոդների արդյունքում հեղինակը բացահայտել է աշխատանքի առկայությունը, հարցվողների կրթական կարգավիճակը: Ներկայացված են հոգեբանական գործոնների հարաբերակցությունը՝ ինքնաիրականացման և կենսահամաստային կողմնորոշումների միջև և այլն: Հեղինակը բացահայտել է, որ ինքնաիրացումը կապված է նաև կյանքի իմաստի հետ սպոնտանության միջոցով: Դուրս է բերված կոռելյացիան կյանքի վերահսկման լոկուսի հետ ($0,290^*$, $p < 0,05^*$) և Ես-ի վերահսկման լոկուսի հետ ($0,261^*$, $p < 0,05^*$): Ատենախոսը տալիս է այս արդյունքի մեկնաբանությունը՝ որքան մարդ վստահ է իր ուժերին և իրեն շրջապատող աշխարհի հանդեպ, այնքան ավելի ընդունակ է ինքնաբուխ վարքագծի, այնքան ավելի է վերահսկում իր կյանքը, ազատորեն որոշումներ կայացնում և իրեն ընտրության բավարար ազատություն ունեցող ուժեղ անհատականություն է համարում:

Ատենախոսը պարզեց, որ կյանքի իմաստի հետ կապված տարբերություններ չկան դեպրիվացված և դեպրիվացիա չունեցող հետազոտվողների միջև: Հետազոտվողների առաջին խմբում ցուցիչ են կյանքի նշանակալի կողմնորոշումները՝ նպատակասլացությունը, հետևողականությունը, կյանքի իմաստը: Առաջին խմբի հետազոտվողների ուսումնասիրության արդյունքների հեղինակի մեկնաբանությունն իրականացվում է դժվարությունների, գրկանքների և ծնողական դեպրիվացիայի տեսանկյունից, եզրակացություն է արվում նույնատիպ արդյունքների մասին հետազոտվողների երկու խմբերում նշված արդյունքների վերաբերյալ, ներառյալ ինքնավերաբերմունքը: Հեղինակը նաև բացահայտել է գենդերային տարբերությունները բոլոր նշված նշանակալի ցուցանիշների ուսումնասիրության մեջ:

Հեղինակը ուսումնասիրել է այն հատկանիշները, որոնք նպաստում են ծնողական դեպրիվացիա ունեցող և առանց ծնողական դեպրիվացիայի անձանց ինքնաիրացման գործընթացին, հայտնաբերել է բաղադրիչներ, որոնք հետազոտվողների շրջանում ինքնաիրականացման գործընթացի արդյունավետության գործոն են հանդիսանում:

Եզրակացություններում հեղինակը կենտրոնանում է էմպիրիկ հետազոտության արդյունքում բացահայտված պատճառահետևանքային հարաբերությունների տրամաբանության վրա. ծնողական դեպրիվացիայի դեպքում մարդու ինքնաիրականացումը ակնհայտորեն խաթարվում է, սակայն անձի ինքնավերաբերմունքի և կենսափորձի կապի շնորհիվ, որը պարարտ հող է ինքնաիրացման համար, հետազոտվողների երկու խմբերում տարբերություններ չկան: Հեղինակը նաև առանձնացրել է տարբեր համահարաբերություններ հետազոտվողների երկու խմբերում:

Ատենախոսը պնդում է, որ մանկական տարիքում ապրած ծնողական դեպրիվացիան անդառնալի հետևանքներ չի թողնում կենսախմաստային կողմնորոշումների և կենսագործունեության վրա: Իսկ ծնողական դեպրիվացիա չունեցող անձանց համար, ըստ հեղինակի, ցուցիչներն են կենսախմաստային կողմնորոշումները, արժեքային կողմնորոշումները և ինքնահամակրանքը: Հետևաբար, հեղինակը գալիս է այն եզրակացության, որ առաջ քաշված վարկածը առ այն, որ կյանքի նպատակները, կյանքի իմաստը և ինքնավերաբերմունքը, որոնք որոշում են անձի ինքնիրացման գործընթացը, նպաստում են ծնողական դեպրիվացիա ունեցող և առանց դեպրիվացիայի անձանց ինքնիրացման հնարավորությունների հավասարեցմանը, հիմնականում հաստատվում է: Որպես դեպրիվացված անձանց ինքնիրացման հոգեբանական նախադրյալներ հեղինակը անվանել է կյանքի իմաստը, կյանքի նպատակները և ինքնավերաբերմունքը:

Ընդհանուր առմամբ Թարջումանյան Սիլվի Վահեի «Ինքնիրացման գործընթացի հոգեբանական նախադրյալները ծնողական դեպրիվացիայի պայմաններում» ատենախոսությունը ունի հետազոտության որոշակի ինքնուրույնություն: Հեղինակը սահմանում է հետազոտության հիմնական դրույթներն ու փուլերը և ապացուցում իր տեսակետը: Ատենախոսության մեջ զգալի քանակությամբ տվյալներ են ձեռք բերվել և վերլուծվել:

Առկա դիտողություններն ու առաջարկությունները հանգում են հետևյալին.

1. Ատենախոսական աշխատանքում տերմինաբանական շփոթություն կա. ինքնաիրականացումը և ինքնաիրացումը ներկայացվում են որպես նույնական հասկացություններ, որոնք ատենախոսը նույնացնում և փոխարինում է գտնելով, որ հայերեն լեզվում երկու հասկացություններն էլ նույնական են բոլոր ոլորտներում՝ հոգեբանության և հարակից գիտությունների մեջ: (էջ.42.) Սակայն, ինքնաիրացումը վերաբերում է մարդու իրական էության, ինքնության և կյանքի նպատակի խորը ըմբռնմանը հասնելու գործընթացին, մինչդեռ ինքնաիրականացումը վերաբերում է անձի ներուժի լիարժեք իրացման և անձնական բավարարվածության հասնելու գործընթացին և հանդիսանում է Ա.Մասլոուի պահանջմունքների աստիճանակարգի հիմնական բաղադրիչը: «Ինքնաիրականացումը»__հանդես է գալիս որպես անձի ինքնաիրացման գործընթացի մոտիվացիոն բաղադրիչ: Ինքնաիրականացումը

շարունակական գործընթաց է, որի ընթացքում մարդը դառնում է այն, ինչ իրենից ներկայացնում է, մինչդեռ ինքնաիրացումը այս գործընթացի արդյունք է:

2. Ատենախոսը չի տարբերում աշխատանքի մեջ «ինքնագնահատական» և «ինքնավերաբերմունք» հասկացությունները, ինչը արտացոլված է խնդիրների, ատենախոսության տեսական և էմպիրիկ մասերում և եզրակացություններում (էջ.106): Ինքնագնահատականի և ինքնավերաբերմունքի հասկացությունների շփոթությունը կարելի է տեսնել նաև Դեմբոյի և Ռուբինշտեյնի մեթոդի արդյունքների մեկնաբանության մեջ:
3. Ատենախոսության տեսական մասում դիտարկվում են ծնողական դեպրիվացիայի տեսակները ըստ բովանդակային չափանիշների՝ գգայական, ճանաչողական, հուզական, սոցիալական; կախված ընտանեկան դեպրիվացիայի տեսակներից (մայրական, հայրական, ծնողական); ըստ արտահայտվածության՝ ամբողջական և մասնակի; դեպրիվացիայի տևողության՝ էպիզոդիկ կամ քրոնիկ և այլն: Ցանկալի կլիներ էմպիրիկ մասում տարբերակել ծնողական դեպրիվացիան ըստ տեսակների: Տարբերակված մոտեցումը ծնողական դեպրիվացիայի հանդեպ՝ որպես վիճակի կրարձրացներ աշխատանքի գործնական արժեքը:
4. Ինչպես պնդում է հեղինակը. «Քանի որ մեր հետազոտական ծրագրով նախատեսված չի եղել գնահատել անձի արդյունավետությունը, այլ հիմք է ընդունվել ինքնագնահատումը, ուստի այստեղ ներառել ենք հետազոտվողների սուբյեկտիվության հանգամանքը, որպես կյանքից բավարարվածության վիճակ:» (էջ.94). Այնուամենայնիվ, ինքնագնահատականը չի կարող նույնական լինել կյանքից բավարարվածության վիճակին:
5. Բերվում են տվյալներ Ռուսաստանի գլխավոր դատարանի և վիճակագրական տվյալներ Ռուսաստանի Դաշնության մասին (էջ 22 և էջ 33): Ցանկալի է ներկայացնել նաև Հայաստանի և այլ երկրների վիճակագրական տվյալները:
6. Թեման ենթադրում է գործնական առաջարկությունների մշակում: Ցանկալի է ներկայացնել հոգեբանների համար առաջարկություններ՝ կապված ծնողական դեպրիվացիա ունեցող անձանց ուղղիչ և զարգացնող աշխատանքների ծրագրի ստեղծման հետ և հետագայում մշակել ծնողների համար գործնական առաջարկություններ:

Ատենախոսության սեղմագիրը համարժեքորեն արտացոլում է ատենախոսական աշխատանքի բովանդակությունը: Ատենախոսության արդյունքներն ու եզրակացությունները ենթարկվել են անհրաժեշտ ստուգման և թեստավորման, որն արտացոլված է հեղինակի հրապարակումներում:

Եզրակացություն: Թարջումանյան Սիլվի Վահեի «Ինքնիրացման գործընթացի հոգեբանական նախադրյալները ծնողական դեպրիվացիայի պայմաններում» ատենախոսությունը ԺԹ.00.01- «Ընդհանուր հոգեբանություն, հոգեբանության տեսություն և պատմություն, անձի հոգեբանություն» մասնագիտությամբ հոգեբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսությունը համապատասխանում է ՀՀ ԲՈԿ-ի գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի պահանջներին, և հեղինակը արժանի է հոգեբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը:

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի

հոգեբանության ամբիոնի վարիչ,

հոգ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Ա.Ս. Բերբերյան

Ա. Ս. Բերբերյանի ստորագրությունը հաստատում են

Հայ - Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի գիտական քարտուղար,

բանասիրական գիտ. թեկն.

Ռ. Ս. Կասարբովա

10.05.2024թ